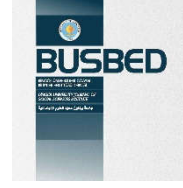

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 20.07.2023
Kabul Tarihi : 12.10.2023

 <https://doi.org/10.29029/busbed.1330134>

GENÇ'İN (GENC/GINC) TARİHİNE DAİR YENİ TESPİTLER

Ömer TOKUŞ¹

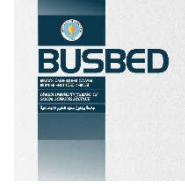
ÖZ

Arşiv belgelerinde Genc, Ginc, Gence veya Genç şeklinde karşımıza çıkan Bingöl'ün Solhan ilçesine bağlı Kale Köyü, Osmanlı'nın Doğu Anadolu'ya hakim olduğu Çaldıran Savaşı'ndan sonra bir idarî birim olan sancak merkezi şeklinde tanzim edilmiştir. Murat Nehri kıyısında bulunan Genç, inşa edilen barajlar ile birlikte sular altına kalmıştır. Baraj inşaatından önce Murat Tepe'de yapılan arkeolojik kazılarda Orta Demir Çağı, Erken Demir Çağı, Erken Tunç Çağı'na ait önemli bulgulara rastlanılmıştır. Asur, Pers, Büyük İskender, Roma, Bizans ve Sasanîler gibi uygarlıkların hakimiyeti altında kalan Genç'in, İyad b. Ganm'in 638'de Amid dağlarının kuzeyinde bulunan Cebel-i Cur'u (Çapakçur) ele geçirmesinden sonra Müslümanların kontrolüne geçtiği anlaşılmaktadır. Daha önceleri Bizans-Sâsânî devletlerinin mücadele sahası olan Genç, İyâd b. Ganm'in fethinden sonra Müslüman-Bizans hudut hattını oluşturmuştur. Selçuklu birliklerinin 1049'da Haşdiank'a (Bingöl) akınlar düzenledikleri sırada Genç'in de bu saldırılardan etkilenmiş olması muhtemeldir. Bu tarihten sonra Selçuklu-Bizans rekabetine sahne olan Genç ve çevresi, 1104'ten itibaren Artuklularının kontrolüne geçmiştir. Müteakiben Zengiler, Eyyübîler, Harezmsâhlar, Moğollar, Anadolu Selçukluları, Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Safevîler gibi güçlerin değişik fasıllarla yönettikleri Genç, 1514'te Çaldıran Savaşı ile Osmanlılara bağlanmıştır. Osmanlılar, Genç'i hükümet ve yurtluk-ocaklık sancak şeklinde düzenleyerek şehrin başına da Süveydî beylerini tayin etmişlerdir. Farklı bir idarî birim olarak oluşturulan bu sancakta yarı müstakil olan Süveydî beyleri 1878'e kadar bölgenin idaresini üstlenmişlerdir. 1878'de Bitlis Vilayeti'ne bağlanan Genç'in merkezi coğrafi, siyasi ve askerî sebeplerden dolayı 1887'de Arduşin'e, 1918'de de Diyarbük (Sürekli) veya Darayeni olarak bilinen bugünkü yerine nakledilmiştir. Bu çalışmada, Genç'in başlangıçtan Cumhuriyet dönemine kadar uzanan tarihsel geçişinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bingöl, Genç, Solhan, Kale Köyü, Arduşin, Darayeni

¹ Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, otokus@bingol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9788-8920>.

Article Type : Research Article
Date Received : 20.07.2023
Date Accepted : 12.10.2023

<https://doi.org/10.29029/busbed.1330134>

NEW DETECTIONS ABOUT GENÇ'S (GENC/GINC) HISTORY

Ömer TOKUŞ¹

ABSTRACT

Kale Village in the Solhan district of Bingöl, which appears in archival documents in the form of Genc, Ginc, Gence, or Genç, was arranged as a sanjak (district), an administrative unit after the Battle of Çaldıran in which the Ottomans dominated Eastern Anatolia. Genç, located on the banks of the Murat River, has been flooded with dams being built. Archaeological excavations of Murat Tepe prior to the construction of the dams showed significant findings of the Middle Iron Age, Early Iron Age, and Early Bronze Age. It is understood that Genç, which was under the domination of civilizations such as Assyrian, Persian, Alexander the Great, Rome, Byzantine, and Sassanids, came under the control of the Muslims after İyad b. Ganm captured Jabal-i Cur (Çapakçur) north of the Amid mountains in 638 AD. Genç, which was previously the field of the struggle of the Byzantine-Sassanid states, formed the Muslim-Byzantine borderline after the conquest of İyâd b. Ganm. Genç is likely to have been affected by the attacks when Seljuk troops launched raids on Hashdiank (Bingöl) in 1049 AD. After that, Genç and its entourage, which were the scene of Seljuk-Byzantine rivalry, came under the control of the Artuqids from 1104 AD onwards. Thereafter, Genç were bound to the Ottomans by the Çaldıran War of 1514 AD, when forces such as the Zengids, Ayyubids, Khorezm-shahs, Mongols, Anatolian Seljuks, Aqqoyunlus, Qaraqoyunlus, and Safavids ruled with different periods. The Ottomans appointed the Suveydi chiefs to head the city, organizing Genç as a *hukümet* and *yurtluk-ocaklık sanjak*. The Suveydi chiefs, who were semi-independent in this sanjak, which was created as a different administrative unit, assumed the administration of the region until 1878 AD. The center of Genç, which was bound to Bitlis Province in 1878 AD, was transferred to Arduşin in 1887 AD for geographical, political, and military reasons, and in 1918 AD to its present location, known as Diyarbük (Sürekli) or Darayeni. This study aims to uncover Genç's history from the beginning to the Republic period.

Keywords: Bingöl, Genç, Solhan, Kale Village, Arduşin, Darayeni

¹ Assoc. Prof., Bingöl University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, otokus@bingol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9788-8920>

1. GİRİŞ

Genç (Genc/Ginc) bugün Bingöl'ün yedi ilçesinden biri olan ve Murat Nehri'nin getirdiği alüvyol topraklar dolayısıyla verimli araziyle bilinen Genç ilçesi ile karıştırılmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde eyalet, liva, sancak ve kaza merkezi olan Genç (Genc/Ginc), Solhan'a bağlı Kale Köyü'nün Osmanlı Dönemindeki sancak merkezinin adıdır (Sezen, 2017: 122, 170, 270, 284). Genç veya Ginc adıyla maruf söz konusu bu yerleşim yerinin ilk ve ortaçağlardaki adı tam olarak tespit edilememekle birlikte, adı geçen devirlere dair arkeolojik buluntular mezkûr yerin tarihi kökenleri hakkında fikirler vermektedir. Arşiv belgelerinde Genc (گنج) veya vesikalarda zaman zaman sehven Gence (گنجه) şeklinde adlandırıldığı anlaşılmakta olan bu adın anlamına dair bazı görüşler ileri sürülebilir. Bu cümleden Genc, Farsça "altın veya gümüş" anlamında "hazine", "define" gibi değerli malların muhafaza edildiği yer manasına gelmektedir. Bu kelimenin fonetik olarak Pehlevi dilinde Genc (گنج), Ermeni dilinde Ganj (گنج), Aramice'de Gînzâ (گینزا) ya da Gezzâ (گزا) Arapça'da da Kînuz (کنز) (yani hazine) şekilleri ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Dihhuda bu bilgilerin yanı sıra yer belirtmeden Genc adında bir şehirden bahsederken buranın muhkem bir yer olduğunu ve bundan dolayı Genc hakimlerinin söz konusu yerde ikamet ettiklerini ifade etmektedir (Dihhudâ, XII, 1998: 19284). Bu yoruma ek olarak isim benzerliği üzerinden Meneşkurd (Meleşkurt) veya Meleşkurd halkının telaffuzunda geçtiği haliyle ismin Zazaca'da "alıç" olarak bilinen Gunc kelimesinden geldiği de söylenmektedir (Şerefhan, vrk. 123-b). Binaenaleyh, Genç adının etimolojisine dair ileri sürmüş olduğumuz bu bilgiler varsayımlardan ibaret olup, ismin anlamına dair somut bilgiler bulunmamaktadır.

1.1. Başlangıçtan Osmanlılara Kadar Genç

Arkeolojik çalışmaların yeterince yapılamaması, Genç ile ilgili bilgilerin bilinmemesinin temel nedenlerinden biridir. Ancak 2018'de Murat Köyü'nün baraj suları altında kalma tehdidinden dolayı Murat Nehri kıyısında yer alan Norik (Murat) Höyük yerleşkesinde yapılan arkeolojik kazılar, söz konusu alanın tarihsel geçmişine dair yorumlar yapmamıza olanak sağlamaktadır. Buradaki çalışmalar neticesinde kaya parçası üzerine inşa edilen bir kale tespit edilmiş olup, yerleşkenin milattan önceki tarihi ile ilgili önemli kalıntılar elde edilmiştir. Öyle ki, mezkûr höyükün 50 metre güneybatısında bulunan Norik-II Höyüğü'nün prehistorik insanların yerleşim yeri olduğuna dair tespitler yapılmıştır (Özdemir vd. 2018: 84-85). Bu sahada 2019'da tamamlanan kazılar neticesinde Orta Çağ, Orta Demir Çağ, Erken Demir Çağ ve Erken Tunç Çağı'na ait bulgulara rastlanmıştır. Nitekim bu çalışmalarda, Erken Tunç Çağı'na ait arkeolojik verilerin MÖ. 2500-2200 yıllarına tarihlendiği ileri sürülmüştür. Burada mimari, çanak-çömlek, ölü gömme gelenek ve uygulamaları ile iğne, metal aletler, bileklik, boyunluk, küpeler, yüzük, fibula, kemer parçası gibi tespit edilen buluntular, yerleşkenin Orta Demir Çağı'nda Urartular döneminin konaklama merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir (MÖ. 8-7. Yüzyıl) (Özdemir-Özdemir, 2021: 27; Özdemir, 2021: 47-83).

İlk Çağ'da Bingöl'ün Urartuların yanı sıra Asur, Pers ve Büyük İskender'in ardılları tarafından idare edildiğine yönelik verilen bilgileri yorumlayarak bu zaman dilimlerinde Genç'te yerleşim olduğunu iddia etmek güçtür. Ancak coğrafi olarak Genç'in yani Kale Köyü'nün de mezkûr uygarlıkların nüfuz sahasında olduğunu söylemek mümkündür (Tuncel, 1992: 183-184; Grousset, 2006: 47; Tiryaki, 2011: 239-252). Sonraki dönemlerde söz konusu sahanın Roma, Parth, Sâsânî, Bizans gibi güçlerin mücadele merkezi olduğu anlaşılmaktadır (Honigmann, 1970: 7, 14-17; Erdem, 1991: 513; Kaya, 1998: 163; Kaya, 2003: 83-94; Grousset, 2006: 26, 158-160, 209-219, 226; Naskali, 2009: 174-176; Howard-Johnston, 1989: 203-229).

Iyâd b. Ganm'in 23 Cemaziyülevvel 17'de (12 Haziran 638) Amid'e ulaşarak el-Cebâbire, Eğil, el-Yemâniye, Hânî, Cebel-i Cûr, es-Sivân ve Zülkarneyn'i ele geçirmesi ile Müslümanlar bölgeye doğru ilerlemeye başlamışlardır (Konuk, 2022: 44; Vâkîdî, 1996: 163-197). Bu askerî harekâtlara rağmen Kale Köyü yakınlarında -Murat Höyük'te-, arkeolojik çalışmalar sonucunda bulunan ve 9. ve 10. asra tarihlendirilen Bizans dönemine ait oldukları ileri sürülen çanak, çömlek, küp, kase, kandil gibi kalıtlar, mezkûr coğrafyanın Bizans'ın hâkimiyetinde olduğuna delalet etmektedir (Akın-Özdemir, 2021: 183-194). Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Genç'in bu dönemlere dair geçmişi tam olarak bilinmemesine rağmen coğrafi açıdan buranın Bizans-Müslüman mücadelesine tanıklık ettiğini söyleyebiliriz (Asogik, 2017: 230, 298-299, 307-308; el-Antakî, 1990: 246-247; İbn Zafir, 1985: 27-29; Schlumberger, 1900: 195; Honigmann, 1970: 78). XI. Asırda Anadolu'ya gönderilen İbrahim Yınal ve Kutalmış komutasındaki Selçuklu güçleri, Doğu Anadolu'da büyük yıkımlara sebep olmuşlardır. Selçuklu kuvvetleri Garin (Erzurum), Khaldaiya (Khağdik), İspir, Dayk ve Arşarunik dışında güneyde Daron (Muş), Haşdiank (Bingöl) ve Khortziank'a ulaşmışlardır (Honigmann 1970: 178; Grousset, 2006: 573-574). Her ne kadar özelde Genç'in yani Kale Köyü'nün o zamanki durumu hakkında malumatımız yoksa da bugünkü bakış açısıyla Murat Nehri havzasında gerçekleştiği anlaşılan bu saldırıların bölgeye yönelik ilk Selçuklu akımları olduğunu söylemek mümkündür. Selçuklu birliklerinin 1058'den 1066 tarihine kadar Dicle ve Murat Nehri havzalarında faaliyet icra etmedikleri yer kalmamıştır (Urfalı Mateos, 1987: 107, 113-114, 147-150; Yinanç, 2013: 53-55).

Selçuklulardan sonra Varto'da bulunan Tüġtâb¹ şehrine kadar uzanan alanın, Artukluların kontrolüne geçtiği ifade edilmektedir (İbnü'l-Ezrak, 2014: 602; Süryani Mikhail, II, 1944: 60; İbnü'l-Esîr, X, 1991: 317; İbnü'l-Adîm, II, 1954: 253-254; İbn Haldûn, V, 1988: 43; Baluken, 2014: 43-50; Usta, 2005: 358). Bundan sonraki süreçte Zengî ve Artuklu güçlerinin rekabet içerisinde oldukları ve bölgenin taraflar arasında zaman zaman el değiştirdiği görülmektedir (İbnü'l-Ezrak, 2014: 575-576, 583, 589, 601-605; İbnü'l-Esîr, 1963: 67; Alptekin, 1978: 27-28). Söz konusu mücadelelere rağmen -bazı küçük fasıllar olsa bile- bölgenin 581'de (1185) Eyyübîlerin gelişine kadar Artukluların kontrolünde olduğunu söyleyebiliriz (İbnü'l-Ezrak, 2014: 601-605, 609, 615, 637, 658; el-Bundârî, 1979: 263-264). Adı geçen tarihten itibaren Tüġtâb'ı da içine alan Cebel-i Cûr bölgesi, Hânî, Meyyâfârikîn, Kulb, es-Senâsine ve Zülkarneyn'in idaresi Eyyübîlerin eline geçmiş ve 13. Yüzyılda Moğolların bölgeye yönelik saldırılar başlatmasına kadar da mezkûr sahanın Eyyübîlerin hakimiyetinde olduğu kaydedilmektedir (İbnü'l-Esîr, XI, 1991: 414; XII, 1991: 136-137, 300, 381-382, 443-444; İbn Vâsıl, IV, 1957: 71; İbn Nazîf, 1981: 11, 19, 106, 167, 173; Yâkût el-Hamevî, II, t.y.: 102).

13. Yüzyılda Doġu Anadolu bölgesinin, Türkiye Selçuklu Devleti, Eyyübî, Harezmsâh gibi devletlerin mücadelesine tanıklık ettiği bilinen bir gerçektir. Bu cümleden 627'de (1230) Yassıçemen'de Türkiye Selçuklularının Harezmsâh Celâleddin'i mağlup ederek tehdit olmaktan çıkarmasıyla, Doġu Anadolu'nun siyasî haritası Türkiye Selçukluları ve Eyyübîler lehine değişmiştir (Nesevî, 1953: 374-376; Ata Melik Cüveynî, 1998: 365-377; İbn Bibi, I, 1996: 394-418). Tam anlamıyla mezkûr siyasî güçlerden hangisinin bölgeye hakim olduğu tespit edilememekle birlikte, Harezmsâhlardan sonra Moğol birliklerinin ortaya çıkan kaostan istifade ederek bölgede faaliyet göstermeye başladıkları anlaşılmaktadır. Moğollar, tehdit olarak gördükleri Celâleddin'i takip etmek amacıyla bölgeye birlikler sevk etmişlerdir. İzlendiğini öğrenen Celâleddin ise mahalli yöneticilerden yardım talebinde bulunmuştur. Ancak bu isteğine olumsuz cevap alınca Malatya, Harput ve Erzincan çevrelerini de içine alan bir bölgede yağma faaliyetleri icra etmiştir. Moğol takibatından kurtulamayan Celâleddin, Amid surları önünde uğradığı bir baskından kurtularak iltica ettiği Amid dağlarında öldürülmüştür. Bu başarıdan sonra askerî eylemlerini artıran Moğollar 640'ta (1242) Erzurum'u işgal edip, bir yıl sonra da 641'de (1243) Köseadağ'da Türkiye Selçuklu Devleti'ni hezimete uğratarak Doġu Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkim olmuşlardır (Nesevî, 1953: 374-376, 382; İbn Bibi, II, 1996: 62-63, 70; el-Makrîzî, I, 1997: 415). Bu galibiyet ile Moğollar, Türkiye Selçuklu Devleti'ni tabi hale getirmiş olmalarına rağmen Doġu Anadolu'da Selçukluların hakimiyetlerini sürdürmelerine müsaade etmişlerdir (İbn Bibi, II, 1996: 183; Baluken, 2022: 131-135).

XIV. Asrın başlarında Uyrat veya Sutay adı verilen bazı Moğol kabileleri, yaylak ve kışlak olarak Cebel-i Cûr ve çevresini mesken edinmişlerdir. Mezkûr asrın ikinci yarısında Doġu ve Güneydoġu Anadolu'da Akkoyunlu (1340-1514) ve Karakoyunlu (1351-1469) devletlerinin hakimiyetinin başlamış olması, Cebel-i Cûr ve Genç'in de siyasî ve idarî yapısının söz konusu devletlerin kontrolüne geçtiğine işaret etmektedir. Adı geçen devletlerin rekabetinden faydalanmak isteyen Timur, 1400'de Cebel-i Cûr'a kadar uzanan bir saldırı gerçekleştirmiş ve Doġu Anadolu'nun önemli bir kısmını kontrol altına almıştır. Söz konusu askerî harekât esnasında bir yerleşim yeri olarak hakkında bilgi bulunmamakla birlikte Genç'in de Timur'un hâkimiyet alanına girdiğini söylemek olasıdır (Sümer, 1970: 1-147; Nizamüddin Şâmî, 1987: 124-125; Sümer, 1984: 49-51, 61-62; Sümer, 1989: 53-54; Aka, 2012: 173-177).

Timur, 1402'de Ankara Savaşı'nda Osmanlıları hezimete uğrattıktan sonra Anadolu'da idarî ve siyasî düzenleme yaparak, 1404'te Semerkant'a dönmüştür. Timur'un Anadolu'dan uzaklaşmasından sonra Doġu ve Güneydoġu Anadolu'da Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelesi yeniden başlamıştır. Akkoyunluların kurucusu olan Kara Yülük Osman Bey (1405-1435), bölge üzerindeki otoritesini artırmaya başlamıştır. Buna rağmen tarafların birbirleri ile yaptıkları savaşlarda Bingöl ve çevresi olumsuz etkilenmiştir. Akkoyunlu Uzun Hasan (1452-1478), Karakoyunlu Cihan Şah'a 10 Kasım 1467'de (12 Rebiyülahir 872) Cebel-i Cûr yakınlarında Sancak adlı mevkiide ani bir baskın düzenlemiştir. Bu savaşta Cihan Şah öldürülmüş, Muhammedî ve Yusuf adlı çocukları da tutsak edilmiştir. Böylece Karakoyunlu Devleti'nin çöküş süreci hızlanmış ve Bitlis'ten Cebel-i Cûr'a kadar uzanan saha Akkoyunluların hakimiyeti altına girmiştir. Ancak 1473'te Fatih Sultan Mehmed'in Otlukbeli'de Uzun Hasan'ı mağlup etmesi ile bölgedeki Akkoyunlu hakimiyeti zaafa uğramıştır. Nitekim bu yeniliden sonra Uzun Hasan 1478'deki ölümüne kadar siyasî ve askerî açıdan zayıf bir portre çizmiştir (Aka, 2012: 173-177; Ebu Bekir-i Tihranî, 2011: 66, 69, 128, 140-141, 248, 253-255, 345-354; Konukçu, 1993: 536; Sümer, 2012: 261-264; Erdem-Paydaş, 2021: 105-111).

Uzun Hasan'ın ölümünden sonra Akkoyunlu tahtında rekabet yaşanırken, Safevîlerin kurucusu Şâh İsmail de 905'te (1500) Erzincan'a gelmiş ve Bingöl yaylalarında kendisi için büyük bir tören düzenlemiştir. Şâh İsmail, Akkoyunlu Elvend'i 1501'de yenerek Tebriz'de Safevî Devleti'nin (1501-1736) temellerini atmış ve bilahare

¹ Tüġtâb: Muş'un Bingöl sınırında bulunan Varto ilçesine bağlı Doġtab (Doġdap) köyü olmalıdır (Koçak, 2018: 244, 246, 248, 249, 251). Burada açıklamamız gereken diğer bir husus da Cebel-i Cûr hakkındadır. Bugünkü Bingöl şehrine tekabül ettiği düşünülen bu adın aslında İbnü'l-Ezrak'ın kayıtlarından anlaşılacağı üzere Amid dağlarından Muş'un Varto ilçesine bağlı Tüġtâb'a kadar uzanan bir bölgeyi adlandırmak için kullanıldığı görülmektedir, bkz. İbnü'l-Ezrak, 2014: 609.

912'de (1507) Maraş'a kadar ilerleyerek Diyarbakir bölgesini kontrol altına almıştır. Doğu Anadolu'ya hâkim olan Şâh İsmail, Genç Kalesi'ni Pazukî beylerinden Halid Bey'in evlatlarına vermiştir. Bunun üzerine harekete geçen İsfahan Bey, kardeşi Sultan Ahmed ile birlikte Genç'i istirdat etmiş, Zak (Zağ) ve Meneşkurd'u da Kızılbâş Kadir Bey'in elinden alarak geniş bir alana hakim olmuştur. Ele geçirilen yerlerden Çapakçur yani Cebel-i Cûr İsfahan Bey'e, Genç ve güneyde bulunan Hançuk da kardeşi Sultan Ahmed'in kontrolüne geçmiştir (Şerefhan, vrk. 52a-b; Sümer, 1989: 270-274; Gündüz, 2008: 451-457; Gündüz, 2010: 253-255; Demir, 2014: 27-37; Söylemez-Demir, 2014: 19). Genç'e dair ilk kayıtların da yukarıda zikrettiğimiz üzere Safevîlerin bölgeye gelişi ile birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Şüphesiz söz konusu yerleşim yerinin Halid Bey'in kontrolüne verilmesi, Genç'in net olarak tespit edilememekle birlikte tarihî geçmişe sahip bir yer olduğunu ispatlamaktadır. Ancak Safevî-Osmanlı çekişmesi ve akabinde Doğu Anadolu'nun siyasî ve idarî yapısında yaşanan değişimler, Genç'in tarihi perspektifine dair daha müşahhas kayıtlar ortaya koymaktadır.

1.2. Osmanlı Hakimiyetinde Genç

Şah İsmail'in doğuda teşkil ettiği tehdidin ciddiyetini anlayan Yavuz Sultan Selim, 920'de (1514) Erzincan üzerinden Tebriz'e doğru hareket ederek Hoy civarında Çaldıran'da Safevîleri mağlup edip, Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmına hakim olmuştur. Bölgeyi kontrol altına almak isteyen Yavuz Sultan Selim, Bıyıklı Mehmed Paşa'yı Diyarbakir üzerine sevk etmiştir. Bu harekât esnasında Bıyıklı Mehmed Paşa, Şah İsmail'i destekleyen güçlerin elinde bulunan Çapakçur'u da kuşatmıştır. İdris-i Bitlisî ise Kiği sancağı beyi Hasan'ı yanına alarak Bıyıklı Mehmed Paşa'ya destek vermek amacıyla Çapakçur'a gelmiş ve bu yardımlar sayesinde mağlup olan Safevî taraftarları bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Çaldıran Savaşı'na katılan birlikler hakkında verilen bilgilerde görüleceği gibi Cebel-i Cûr ismi yerine artık Çapakçur kullanılmaya başlanmıştır². Bu tarihten sonra Genç'in idarî ve siyasî yapısı hakkında da daha geniş bilgiler karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı hükümdarları II. Beyazîd (1481-1512) ve I. Selim (1512-1520) dönemlerinde Osmanlı sarayında bulunan dönemin önemli simalarından biri olan İdris-i Bitlisî (1457-1520), I. Selim'e göndermiş olduğu mektupta Çaldıran Savaşı'na katılan emirlerin adlarını "*Sultan Halil Eyyübî, Muhammed Bey Sasonî, Bekir Bey Bohtî, Kasım Bey Eğilî, Muhammed Bey Zirkî, Şah Ali Bey Merdisî, Emîr Sarımoğlu Kasım Bey, Nasır Bey Süleymanî, Bitlis hakimi Şeref Bey, Hizân hakimi Davud Bey, Şah Veled Bey Süleymanî, Ahmed Bey Atâkî, Sultan Ahmed Hacûkî ve kardeşi İsfahan Bey*" şeklinde vermektedir. İdris-i Bitlisî'nin gayretleri sonucunda Irak-ı Acem, Soran, Bitlis Mahmudî beyleri, Diyarbakir gibi şehirlerin Kürt yöneticileri Osmanlı Devleti'ne bağlanmışlardır. Bununla beraber Süveydi beylerinden Emir İsfahan ve Emir Ahmed de bağlılıklarını bildirerek hakim oldukları kalelerin anahtarlarını I. Selim'e arz etmişlerdir. Bundan sonraki süreçte Hâncûk (Hânçûk/Haçûk) ve Genç, Sultan Ahmed'e, Çapakçur ve mülhakatı da İsfahan Bey'in idaresine verilmiştir. Bu idari tasarruf ile birlikte Çapakçur ve Genç, Diyarbakir Vilayeti'ne bağlı olarak idarî ve siyasî açıdan özerk bir yapıya bürünmüş olup, daha sonraları hükümet ve yurtluk-ocaklık sancakları şeklinde isimlendirilecektir (Şerefhan, vrk. 125-a; Hoca Sadeddin, II, t.y.: 309-310; Kodaman, 1986: 9; Sertoğlu, 1992: 32; Gündüz, 2008: 451-457; Demir, 2014: 196-216; Genç, 2016: 163-164; Yıldırım, 2020: 280)³.

I. Süleyman döneminde (1520-1566) Genç Sancağı Süveydî Emîrlerinden İsfahan Bey'in uhdesinde bulunmaktaydı. Bir süre sonra bir değişim ile İsfahan b. Abdal'ın Genç'e⁴, kardeşi Sultan Ahmed'in de Çapakçur'a tayin edildiği görülmektedir (926/1519). Ancak 6 Zilhicce 951 (18 Şubat 1545) tarihli bir belgede I. Süleyman'ın on sekiz Kürdistan Ümerası'na gönderdiği hükümde idarî düzenlemeye gidilerek İsfahan Bey'in Çapakçur'a, kardeşi Sultan Ahmed Bey'in de Genç livasına görevlendirildiği anlaşılmaktadır. *Sultan Ahmed*, Genç, Zak ve Meneşkurd nahiyeleriyle Ağçekale ve Hançuk kalelerini de uhdesine alarak yaklaşık kırk altı sene bu bölgede hakimiyetini sürdürmüştür. Sultan Ahmed Bey, 961'de (1554) idaresinde bulunan Hançuk Nahiyesi'ne bağlı Endib (?) köyünde kendisi ve aile bireyleri için bir türbe, cuma namazı için bir mescid, medrese ve zaviye yaptırmak için I. Süleyman'dan talepte bulunmuştur. Söz konusu yapıların giderleri için de Endib, Hadin, Baver ve Hepik mezralarını vakfetmeyi tasarlamış ve bu önerisi, merkezi yönetim tarafından da

² 15. yüzyılda Memlûklüler döneminde Anadolu'ya seyahat eden İbn Ecâ (1986: 109-110), *Hîn'den (Hani) ayrıldıktan sonra bir vadi içerisinde Cebâhür'a ulaştığını söylemektedir. Bu bilgi Cebel-i Cûr adının henüz 15. Asırdan itibaren Çapakçur'a dönüşmeye başladığını göstermektedir.*

³ Osmanlı Devleti'nde bölgelerin niteliklerine göre bazı siyasî-idarî yönetim şekilleri tercih edilmiştir. Genç ve Çapakçur'un da dahil olduğu yurtluk-ocaklık ve hükümetlik sancakların irsî ve kendine has idarî bir teşkilatı bulunmaktaydı. Buna göre; fetihler esnasındaki hizmetlerinden dolayı bazı bey ve emirlere hakim oldukları yerlerin idaresi verilmiştir. Hükümetlik sancaklarda tahrir yapılmamakta ve gelirleri de yöneticilere aitti. Bahse konu idarî birimlerde kul taifesinden kimse bulunmamakta ve özel askerî unsurlar mevcut idi. Yurtluk-ocaklık sancaklarda ise tahrir yapılmaktaydı. Yöneticileri azledilmeyip kusur veya görevi kötüye kullanma gibi olumsuzlukları görüldüğünde, öldüklerinde yerlerine akrabaları tayin edilmekte olup aile dışından atama yapılamazdı. Sefer zamanında ise bağlı oldukları beylerbeyinin hizmetinde yer almakla mükellef idiler, bkz. Ünal, 1994: 2211-2220.

⁴ Metinde Gence olarak yazılan yer Genç olup bazı belgelerde bu şekil yazıma da tesadüf edilmektedir, bkz. COA. A. DVN. SNMHH d. No: 4, Hkm. 2077, s. 199.

kabul edilmiştir (COA. A. DVN. SMHM. d. No: 1, Hkm. 852, s.152; Barkan, 1953: 307; Sahillioğlu-İhsanoğlu, 2002: 84-85)⁵.

I. Selim döneminden beri Genç sancağının yöneticiliğini yapmakta olan Sultan Ahmed, 27 Mart 1561'de vefat edince idaresinde bulunan Genç, Hançuk, Yahkik, Akçekale, Zak ve Meneşkurd nahiyeleri üç oğlu arasında üleştirilmiştir. Çocuklarından Emir Murad'a Genç sancağı, Meneşkurd ve Zak nahiyeleri, Mehmed Mirza'ya Hançuk, Ağçekale, Piçar (Bıçar) ve Yahkik, Ali'ye ise Poğı, Pikuk ve Bardik köyleri ile Şulasa, Dirgül ve Kuçil adlı mezra ve köyler zeamet olarak tahsis edilmiştir. Adı geçen köylerin yaklaşık yirmi bin akçe gelire malik olduğu ve bi'l-fiil tasarrufunda olan bu köyler, daha önce beratla verilmediğinden beratı tekrar yazılarak kendisine gönderilmiştir (COA. A. DVN. SMHM. d. No: 33. Hkm. 713)⁶.

Sultan Ahmed'in vefatından sonra Diyarbekir Beylerbeyi Çerkes İskender Paşa, Genç ve tabi yerleri Sultan Ahmed'in çocukları Mehmed ve Murad arasında taksim etmiştir. Buna göre; Hançuk ve Ağçekale Mehmed'e, Genç ve bağlı mevkiiler ise Murad Bey'e verilmiştir. Basra'ya yönelik saldırı gerçekleştiren Arap Kabilelerin tenkil edilmesi amacıyla 28 Receb 973'te (18 Şubat 1566) yapılan sefere Genç Bey'i de 150 piyade ile katılmıştır. I. Süleyman, 15 Şevval 973'te (5 Mayıs 1566) Genç Bey'i Murad'a güvenlik ve asayiş sağlaması ve yaylalara çıkan aşiretleri kontrol altına alması için geniş topraklar vermiştir. Bunun yanı sıra İran sınırından gelen aşiretlerin engellenmesi ve sınır boylarının emniyet görevi de Murad Bey'e havale edilmiştir. Murad Bey, on altı yıl hüküm sürdüğüden sonra rızasıyla Genç'in idaresini oğlu Süleyman Bey'e bırakmıştır (COA. DFE. RZ. d. 0014, s. 791; COA. A. DVN. SMHM. d. No: 5, Hkm. 1029, s. 389; COA. A. DVN. MHM. 5, s. 567, Hkm. 1563; Şerefhan, vrk. 126-a).

Süleyman Bey b. Murad Bey, 19 Receb 985'de (2 Ekim 1577) Genç Sancağı'na atanmış ve kendisine 378.347 akçe gelir getiren has arazi tahsis edilmiştir. Genç Kalesi'ni yeterli görmeyen Süleyman Bey, bugün Bingöl'ün Solhan ilçesinde bulunan Meneşkurd Ovası'nda yeni bir şehir kurmuştur. Bunun yanı sıra bölgede emsali görülmemiş sütunlu büyük bir cami, zaviye ve medrese yaptırmıştır (COA. Bab-ı Asafî Kamil Kepeci Tahvil Defteri (A. K:K:T. d), No: 262, s. 117; Şerefhan, vrk. 126-b-127-a). Cami'nin inşa kitabesi günümüze ulaşmış olup şu şekildedir⁷:

⁵ 947/1540 tarihli Diyarbekir kanunnamesinde Hani'den Bingöl'e doğru ulaşmakta olan yolun Murat Nehri cihetinde bir derbendın varlığına dikkat çekilmiştir. Öte yandan bunun yakınındaki yerleşim alanlarının da Çapakçur'un eski merkezi olabileceği iddia edilmektedir, bkz. Baş-Avci, 2021: 28.

⁶ Muhammed Mirza'nın babasının vefatından sonra 1 Zilhicce 985'e kadar (9 Şubat 1578) Hançuk ve çevresini yönettiği ve bu sırada Murat Nehri kıyısına birçok derbend ve kale yaptırarak bölgenin emniyet ve asayişini sağladığı anlaşılmaktadır. Bu bilgilerden bugün Genç ilçesinin girişinde bulunan ve Sebeterias olarak isimlendirilip Urartulara ait olduğu iddia edilen kale ve Kral Kızı Kalesi gibi yapıların Süveydi beylerinin bölgenin emniyetini sağlamak amacıyla inşa ettikleri güvenlik kaleleri olması muhemeldir. Öte yandan Sebeterias Kalesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ertekin-Butasım, 2018: 113-126.

⁷ 1971 depreminde Mizgeft Camii olarak bilinen bu yapının yıkılmasından sonra kitabenin buradan Genç Kale Camii'ne nakledilerek bu camiye yerleştirildiği söylenmektedir.

“Emere bi-imareti haze'l-mescidi'l-mübareke eş-Şerife izzu'l-ekrem sahibu'l-hayrat Süleyman Bey bin emiru'l-'azam sahibu't-tabl ve'l-alem Murad Bey Gafferallahu Rabbuhuma fi-tarihi Receb sene 978 temmet.”

“Tabl'u-alem sahibi Büyük Emir Murad Bey'in oğlu Süleyman Bey bu mübarek cami-i şerifi Rabbinin ihsanıyla yaptırılmasını emretmiştir. Hayır ve ikramda yarışan ve en üstün dereceye ulaşan Süleyman ve Murad Bey'i Allah bağışlasın. H 978 (1570-1571) senesinin Receb'inde cami inşası bitmiştir.”

İmar faaliyetlerinin yanı sıra Süleyman Bey, Şirvân ve Azerbaycan seferlerine katılarak kahramanlıklar göstermiştir. Öte yandan Safevî taraftarı olan Pazukî Niyaz Bey'in Çukursa'da Badlı ulusunun mallarını yağmaladığını öğrendiğinde, söz konusu saldırganları takip ederek hezimete uğratmış ve yağmaladıkları malları de geri alarak Badlı ulusuna teslim etmiştir (Şerefhan, vrk. 126-b-127a). Süleyman Bey'in vefatından sonra yerine 18 Recep 1046'da (16 Aralık 1636) Ali Bey geçmiştir (COA. A. DVN. SMHM. d. No: 86, Hkm. 93, s. 54). Bu dönemde Genç'e gelen Evliyâ Çelebi şehrin idaresinde Ali Bey'in bulunduğunu ve maiyetinde 1000 askerinin görev yaptığını söylemektedir. Genç Kalesi'ni tasvir eden Evliyâ Çelebi, *“Murad Nehri sahilinde göğe doğru yükselen yeckpare kayalıktan oluşan sarp, yalçın bir dağ üzerine ihtişamlı bir şekilde bina edilmiştir. Murad Nehri yatağının geçtiği taraftan bakılınca gökyüzünden başka bir şey görülmeyen muhkem bir bina ve ibretnüma bir kaledir. Civar bölgelerde emsali bulunmayan bir yapıya sahiptir. Adeta, insanların istilasından ve vahşi hayvanların saldırısından korunmak üzere Cenab-ı Allah'ın yeckpare taştan yarattığı bir demir set hükmündedir. Kale içinde cami, erzak ambası ve su sarnıcı vardır. Kale duvarının yüksekliği on iki ziradır. Genç Kalesi'nin kuzeyi Muş Ovası'na doğru açılan bir ticaret yoludur. Güney tarafı Meyyâfârikîn Kalesi'ne iki menzildir. Fakat yolu oldukça kayalıktır”* demektedir (Evliya Çelebi, III, 1314: 226-227; Çapak, 2014: 203). Devamında Genç beylerinin 3.000 kişilik bir maiyetle savaflara katıldığını da yazmaktadır (Evliya Çelebi, III, 1314: 226). Onu da 1101-1109 (1690-1698) yılları arasında Genç'in idaresini üstlenen Evliyâ Bey takip etmiştir (COA. A. DVN. SMHM. d. No: 99, Hkm. 363, s. 114). Farklı zamanlarda Osmanlı ordusu içerisinde birçok savafla katıldığı anlaşılan Evliyâ Bey, bilmediğimiz nedenlerden dolayı 1109'da (1698) azledilmiş ve yerine de Süveydî beylerinden Alihan Bey getirilmiştir (COA. A. DVN. SMHM. d. No: 104, Hkm. 477, s. 107; COA. A. DVN. SMHM. d. No:105, Hkm. 119, s. 34; A. DVN. SMHM. d. No:106, Hkm. 49, s. 27; COA. A. DVN. SMHM. d. No:119, Hkm. 646, s. 142). Görevi devralan Alihan Bey de maiyetindeki askerler ile İran ve Rus muharebelerine katılarak büyük kahramanlıklar göstermiştir. Öte yandan Genç hakimi olduğu yıl, Bağdat'ı işgale kalkışan Safevilere karşı Bağdat Valisi Vezir Ali Paşa'ya destek verip askerleriyle birlikte Bağdat seferine iştirak etmiştir. Ayrıca Basra bölgesini kontrol altına almak isteyen ve yerleşik halkın mallarını talan eden bazı Arap eşkiyasına karşı Bağdat valisi Hasan Paşa'nın yardımına giderek başarılı mücadelelerde de bulunmuştur (COA. A. DVN. SMHM. d. No:119, Hkm.1447; s. 361; COA. A. DVN. SMHM. d. No:110, Hkm. 782, s.172; COA. A. DVN. SMHM. d. No:115, Hkm. 2485, s. 560).

Alihan Bey'in görevinin 29 Şevvâl 1124 (29 Kasım 1712) hitama erdirilmesinden sonra yerine Mehmed Bey geçmiştir. Mehmed Bey de diğer beyler gibi Osmanlı Devletiyle Rusya arasında meydana gelen savafla Diyarbekir Beylerbeyi Vezir Ali Paşa ile birlikte iştirak etmiştir. 29 Rebiyülahir 1129 (12 Nisan 1717) tarihli bir belge Genç sancağının yeniden Evliyâ Bey'e tevcih edildiğini göstermektedir. İkinci kez Genç sancağının başına getirilen Evliya Bey'in bu görevini 1135 (1723) yılına kadar altı yıl sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Mehmed Bey'in yerine 1135'te (1723) Emir Hüseyin Bey tayin edilmiş olup, bu görevini 1143'e (1730) kadar sürdürmüştür. Bölgenin asayişinin sağlanmasına önemli katkılarda bulunan Hüseyin Bey, İran üzerine yapılan seferlere Erzurum Beylerbeyi İbrahim Paşa'nın komutasında katılmıştır. Hüseyin Bey'in görevi 1143'te (1730) sonra ermiş ve yerine Kaçür Bey tayin edilmiştir. Bundan sonraki süreçte 4 Şaban 1151'de (17 Kasım 1738) Mehmed Bey'in görev yaptığı, daha sonra 20 Muharrem 1176'da (11 Ağustos 1762) Genç hükümeti mutasarrıfı Mansur Bey'in akrabası olduğu ifade edilen Mustafa Bey'in tevcih edildiği görülmektedir. Mustafa'nın vefatında sonra da kardeşi Mîr Evliyâ Bey 10 Şevval 1196'da (18 Eylül 1782) bir süre bu görevi üstlenmiştir (COA. A. DVN. SMHM. d. No:125, Hkm.782 s. 195; COA. A. DVN. SMHM. d. No:119, Hkm.1721, s. 419; COA. A. DVN. SMHM. d. No: 125, Hkm. 782, s. 195; COA. A. DVN. SMHM. d. No:131, Hkm. 333, s.16; COA. A. DVN. SMHM. d. No:135, Hkm. 1114, s.16; COA. A. DVN. SMHM. d. No:136, Hkm. 531, s. 152; COA. A. DVNS. NŞT. d.16, s. 127).

Genç, 1848-1867 yılları arasında Diyârbekir'e bağlı bir kaza, 1870'de Lice'ye merbut nahiye iken, 1872'de Bitlis vilayeti dahilinde sancak olarak yer almıştır. 1883-1920 yılları arasında da Bitlis vilayetine bağlı kalmıştır. Sultan Abdülhamid döneminde (1876-1909) Genç kazasında dört yüz metrelik şose yolunun yaptırıldığı kaydedilmektedir. 27 Ekim 1887'de hava şartlarının kötü olması, bölgenin dar ve taşlık bir yapı arz etmesinden dolayı mimari açıdan gelişmeye elverişli olmadığı, burada çalışan memurların ikamet edeceği binaların yapılamaması gibi sebeplerden ötürü merkezin taşınması kararlaştırılmıştır. Böylece Genç'in merkezinin bir saat mesafede bulunan suyu, havası, geniş bir arazisi ile cazip, imara ve gelişime elverişli olan Arduşin'e (Yenibaşak) taşınmasına karar verilmiştir. 250 haneden oluştuğu kaydedilen bu sancak, hükümet konağı, camii, rüştiye ve ibtidaiyye mektepleri ile bir fırın ve on dükkandan oluşan bir yerleşim yeri idi. Öte yandan Göynük, Zikte ve Pıçar Nahiyelerinin Genç kazasına bağlı oldukları ve tayin edilen müdürler tarafından idare edildikleri

anlaşılmaktadır. Tavs, Meneşkurt, Yahkik ve Herta nahiyeleri de fahri olarak Genç merkezi hükümeti tarafından idare edilmektedirler. 1310 (1893) tarihli Bitlis Vilayet Salnamesi'nin verdiği bilgilerin devamında Genç ahalesinin Müslüman ve Hristiyanlardan oluştuğu, halkının Farsça'dan muharref (bozulmuş) Zazaca ve Ermenice konuştukları söylenmektedir. Şemseddin Sami'nin 1314 (1896) tarihli *Kamusü'l-Alam* adlı eserinde Genç sancağının Kulp ve Çapakçur ve nahiyeleri ile birlikte 423 köyü ihtiva eden geniş bir coğrafyayı teşmil ettiği ifade edilmektedir. Yazar, sancağın nüfusunun 66.197 olduğunu, bunun 12.964'ünün Ermeni, 8.360'ının Yezidi ve geriye kalanının ise Müslüman Kürtlerden oluştuğunu yazmaktadır (COA. DH. MKT 1487/47-1; COA. DH. MKT 1487/47-2; COA. DH. MKT 2319/13; Bitlis Vilayet Salnamesi 1310: 256-258; Şemseddin Sami, V, 1314: 3894; Söylemez, 2014: 61-82; Sezen, 2017: 284).

I. Dünya Savaşı esnasında Rus birliklerinin Arduşin'e yaklaşması üzerine 1 Şubat 1331'de (14 Şubat 1916) Genç sancağının merkezi tedbiren Kulp'a nakledilmiştir. Rusya'da meydana gelen ihtilalden sonra Rus birlikleri ricat edince, Aduşinliler 4 Mayıs 1334'te (4 Mayıs 1918) Dahiliye Nezaretine yani İçişleri Bakanlığı'na müracaat ederek merkezin yeniden Arduşin'e taşınmasını istemişlerdir. Öte yandan Genç Livası Mebusu Mehmed Emin Efendi'nin oğlu Muhyeddin ve Darayeni köyünden damadı Hacı İsmail Ağa ve Piçar beyleri, Genç hükümet merkezinin Diyarbük veyahut Darayeni'ye nakli hususunda merkezi hükümete bölge halkı adına telgraflar çekerek muracaatta bulunmuşlardır. Bu müracaat üzerine Arduşinliler Genç Mutasarrıfı Mehmet Ali Bey'in buraya yeni geldiğini, bölge halkının örf, adet ve geleneklerine vakıf olmadığını, burada görev yapan bazı memurlarla şahsi menfaatler mukabilinde Genç Mebusu Muhyeddin ve Hacı İsmail Ağa'nın fikirlerine destek verip Genç hükümet merkezinin Darayeni'ye nakli için çalıştığını iddia ederek, merkezi hükümete mektup göndermişlerdir. Ayrıca Mehmed Emin Efendi'nin oğlu Muhyeddin Efendi'nin Genç hükümet merkezinin nakli hususundaki görüş ve teklifini kabul etmeyeceklerini, bu önerinin teklif ve tavsiyesinin nazar-ı itibara alınmaması hususunda Dahiliye Nezaretine telgrafla başvurmuşlardır. Arduşin halkı, eşrafi ve ağalarının ileri sürdüğü gerekçede Darayeni'nin Çapakçur'a on beş, Oğnut'a on iki, Piçar'a on altı, Valir'e (Valyer) sekiz ve Muş'a on iki saat mesafede yer aldığını ve Arduşin'in ise zikredilen yerlerin ortasında olduğu için hükümet merkezinin Arduşin'e naklinin uygun olacağını merkezi hükümete bildirmişlerdir (COA. DH. İ.U.M. EK 47/52-1-3.).

Dilekçenin devamında I. Dünya Savaşı sırasında bölge halkının milis kuvvetler oluşturarak 600'ü şehit olmak üzere esir ve yaralı verip, düşmanı Genç ve Oruh boğazlarından tard ederek büyük bir zafer kazandıklarını ifade etmişlerdir. Genç'in merkezinin Darayeni veyahut Diyarbük'e nakledilmesi durumunda Oğnut'un Kiği'ya Muş'un Varto'ya, Kulp'un ise Silvan'a yakın olmasından dolayı buralara bağlanmaları gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca çocuklarının ilim ve eğitimden mahrum kalarak mağduriyet yaşayacaklarını söyleyerek, merkezin tekrar Arduşin'e nakledilmesini istemişlerdir. Genç'in merkezinin Diyarbük veya Darayeni'ye nakledilmesini isteyen Yahkik ağaları ile Mıstan, Botyan ileri gelenleri ise ulaşım sorunlarından dolayı halkın resmi işlemlerini takip edemediğini ve bundan dolayı hukukî olarak zarara uğradıklarını iddia etmişlerdir. Ayrıca, Arduşin'in otuz beş yıldan beri koca bir liva merkezi olmasına rağmen hiçbir gelişme kaydetmediğini ileri sürmüşlerdir. Genç merkezinin eski yerine naklinin birkaç ileri gelenin menfaatlerini temin etmeye yönelik bir talep olduğunu söylemişlerdir. Bunların yanı sıra merkezi hükümete gönderdikleri dilekçede uzman bir heyetin gönderilerek keşif ve inceleme neticesinde hangi yerin imara ve terakkiyata daha elverişli olacağını tespit edilmesi de talepler arasında yer almaktadır (COA. DH. İ.U.M. EK 47/52-1-3).

Arduşin hükümet konağının kapı ve pencerelerinin olmadığı, askeri müfreze tarafından ahır olarak kullanıldığı, kar yağışı ile merkeze ulaşımın altı ay boyunca kesintiye uğradığı, sadece on sekiz hanenin maddî imkanlardan dolayı burada ikamet etmek zorunda kaldıkları, merkezin imar ve iskana uygun olmadığını beyan etmişlerdir. Arduşin hükümet konağının tamiri için tahsis edilen 18.000 kuruşa çok az bir miktar ilave edilerek Darayeni'de yeni ve geniş bir hükümet konağının inşa edilebileceği söylenmiştir. Arduşin'de memurların ikamet edeceği binaların olmadığını bunun aksine burada bu ihtiyacı karşılayacak yapıların varlığı da vurgulanmıştır. Merkezin taşınacağı yerin keşif sonucunda mevki itibariyle Diyarbekir, Palu, Erzurum ve Bitlis yol güzergahı üzerinde olduğu vurgulanmıştır. Diyarbük ve Darayeni köyleri Mebus Mehmed Emin Efendi'nin damadı Hacı İsmail Ağa'nın tasarrufu altında idi. Liva merkezinin Diyarbük'e (Darayeni) nakledilmesi mukabilinde Hacı İsmail Ağa bir köyü arazisiyle birlikte Mehmed Emin'e vermeyi ve iki katlı hükümet konağının inşasını da yaptırmayı taahhüt etmiştir. Bu teklifler ve gerekçeler doğrultusunda toplanan Bitlis Vilayet Meclisi, Madrak, Meneşkurt, Hiraba ve Genc (Kale Köyü) merkezine gönderdikleri uzmanlar ile mezkûr yerleşim yerlerinin uygun olmadıklarını ve merkezin Darayeni'ye yani şu anki Genç ilçesine taşınmasına 7 Temmuz 1918'de karar vermiştir (COA. DH. İ.U.M. EK 111/57).

Bilahare Genç, 1921'de Muş'a dahil edilmiş, 17 Teşrin-i Sani 1236'de (17 Kasım 1920) "Elviye-i Müstakille" haline getirilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "**Genç sancağı müstakillen idare edilecektir. İkinci Madde: Tebliği tarihinden itibaren mer'iyü'l-icra olan işbu kanunun icrayı ahkamına heyet-i vükela memurdur**" şeklinde alınan karar doğrultusunda Genc Sancağı müstakil vilayet merkezi olarak adem-i merkeziyet usulüyle bir süreliğine idare edilmiştir (BCA. No: 30-18-1/2-21-3; Ek Dosya: 73-2; Sezen, 2017:

284). Ancak bu durum uzun sürmemiş, müteakiben müstakil bir liva olmaktan çıkarılarak kazaya dönüştürülmüş 1926'de Elazığ'a, 1929-1935 arasında Muş'a ve 1936'da ise Bingöl iline bağlanmıştır (Sezen, 2017: 284).

SONUÇ

Murat Köyü yakınlarında yapılan arkeolojik çalışmalarda mezkûr köye birkaç kilometre uzaklıkta bulunan Kale Köyü, yani Genç hakkında bilgiler bulunmamakla birlikte, genel olarak bakıldığında söz konusu coğrafyanın köklü bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmamızda, Genç hakkında somut kayıtlar olmadığı için yerleşim biriminin coğrafi konumu dikkate alınarak, tarihi süreç içerisinde Bingöl ve çevresinde faaliyet icra eden devletlerin hakimiyet alanlarına göre bazı tespitler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Akkoyunlu, Karakoyunlu, Safevî ve Osmanlı güçlerinin rekabet ettiği bir dönemde hakkında bilgi edinmeye başladığımız Genç'in idarî birim olarak birden ortaya çıkması ihtimal dahilinde değildir. Bu cümleden 16. Asırda Doğu Anadolu'ya doğru ilerleyen Safevîlerin Genç'in idaresine atama yapması söz konusu yerleşim birimine dair bilgiler edinmemizi sağlamaktadır. Öte yandan bu kayıtlar buradaki iskanın varlığına dair müşahhas örnek olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın esas odak noktası da Osmanlı ile birlikte karşımıza çıkan Genç sancağı ve günümüzde yerelde Darayeni (Daraheni) olarak bilinen Bingöl'ün Genç ilçesinin yerinin aynı olup olmadığı mevzuudur. Zira 1515'ten beri Genç sancağının hükümet merkezi Kale Köyü'nde bulunurken 1887'de şehrin gelişmeye uygun olmaması ve iklim şartları gibi sebeplerden ötürü, merkezin Arduşin'e nakledildiği kaydedilmektedir. I. Dünya Savaşı'nda doğu cihetinde Rus kuvvetlerinin Arduşin'e yaklaşmasından dolayı sancak merkezi, 1916'da tedbiren Kulb'a nakledilmiştir. Bu yer değişikliğinden sonra Rus kuvvetleri geri çekilince, 1918'de merkezin yeniden Arduşin'e taşınması hususunda Arduşinliler talepte bulunmuşlardır. Genç livası mebusu olan Mehmed Emin Efendi'nin oğlu Muhyeddin ve damadı İsmail Ağa ile Piçar (Peçyar) ağaları bu fırsatı değerlendirmiş, merkezin Diyarbük'e yani Darayeni'ye intikali konusunda dilekçe vermişlerdir. Bu belgeden de anlaşılacağı üzere uzun uğraşlar sonucunda yapılan incelemeler sonucunda, merkez bugünkü Genç ilçesine taşınmıştır. Esasında Genç ilçesinde özellikle Diyarbük cihetinde bulunan tarihi yapılar buranın tarihi geçmişinin zenginliğine delalet etmektedir. Özellikle Diyarbük'teki kümbetler ve Kale Köyü'ndeki camii ve yapıtlar dikkate değer tarihî ve kültürel varlıklar olarak gözükmektedir. Söz konusu tarihi yapılar bölgenin köklü bir geçmişe sahip olduğuna işaret etmekle beraber Genç'in konumu ile ilgili tartışmaları sonlandırmamaktadır. Sonuç olarak bu belgedeki kayıtların yorumlanması ile –yeni kayıtlar ortaya çıkmadığı sürece- Genç'in eski yerleşim alanının Kale Köyü olduğu ve bugünkü yerine 1918'de taşındığı ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aka, İ. (2012). Timur. *DİA*, XLI, 173-177.
- Akyol, A. A., & Özdemir A. (2021). Murat Tepe Bizans Dönemi Seramiklerinin Arkeometrik Analizleri. *Murat Nehri Kıyısında Bir Urartu Yerleşimi Murat Tepe*, ed. Abdulkadir Özdemir-Ziya Kılınç, İstanbul, 183-194.
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî. (1998). *Tarih-i Cihangüşa*. çev: Mürsel Öztürk, Ankara.
- Alptekin, C. (1978). *The Reign of Zangi*, Erzurum.
- Baluken, Y. (2014). Artuklular Devrinde Bingöl. *I. Bingöl Sempozyumu (11-12 Haziran 2006)*, 43-50.
- Baluken, Y. (2022). Anadolu Selçukluları Devrinde Samasur ve Kiğı Darphanelerinde Basılan Sikkelere Dair Bazı Mülahazalar. *Artuklu Akademi*, 9(1), 129-140.
- Barkan, Ö. L. (1953). H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî yılına ait bir bütçe örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15(1-4), 251-329.
- Baş, Y., & Avcı, V. (2021). Bingöl'ün tarihi çevre ve şehircilik bakımından gelişimi. *BÜSBED*, 11(22), 11-62. BCA. No: 30-18-1/2-21-3; Ek Dosya: 73-2.
- Bezer, G. Ö. (2009). Seyfeddin Gazi I. *DİA*, XXXVII, 31.
- BİTLİS VİLAYET SALNAMESİ (1310), ss. 256-258.
- COA. A. DVN. MHM. 5, s. 567, hüküm 1563.
- COA. A. DVN. SMHM. d. No: 1, Hkm. 852, s.152
- COA. A. DVN. SMHM. d. No: 104, Hkm. 477, s. 107.
- COA. A. DVN. SMHM. d. No: 125, Hkm. 782, s. 195
- COA. A. DVN. SMHM. d. No: 33. Hkm. 713
- COA. A. DVN. SMHM. d. No: 5, Hkm. 1029, s. 389.
- COA. A. DVN. SMHM. d. No: 86, Hkm. 93, s. 54;
- COA. A. DVN. SMHM. d. No: 99, Hkm. 363, s. 114.
- COA. A. DVN. SMHM. d. No:105, Hkm. 119, s. 34.
- COA. A. DVN. SMHM. d. No:106, Hkm. 49, s. 27.
- COA. A. DVN. SMHM. d. No:110, Hkm. 782, s.172.
- COA. A. DVN. SMHM. d. No:115, Hkm. 2485, s. 560.

- COA. A. DVN. SMHM. d. No:119, Hkm. 646, s. 142.
 COA. A. DVN. SMHM. d. No:119, Hkm.1447; s. 361.
 COA. A. DVN. SMHM. d. No:119, Hkm.1721, s. 419
 COA. A. DVN. SMHM. d. No:125, Hkm.782 s. 195
 COA. A. DVN. SMHM. d. No:131, Hkm. 333, s.16.
 COA. A. DVN. SMHM. d. No:135, Hkm. 1114, s.16.
 COA. A. DVN. SMHM. d. No:136, Hkm. 531, s.152.
 COA. A. DVN. SNMHM d. No: 4, Hkm. 2077, s. 199.
 COA. A. DVNS. NŞT. d.16, s. 127.
 COA. Bab-ı Asafi Kamil Kepeci Tahvil Defteri (A. K:K:T. d), No: 262, s. 117.
 COA. DFE. RZ. d. 0014, s. 791.
 COA. DH. İUM EK 111/57.
 COA. DH. İUM. EK 47/47-1-3.
 COA. DH. İUM. EK 47/52-1-3.
 COA. DH. MKT 1487/47-1.
 COA. DH. MKT 1487/47-2
 COA. DH. MKT 2319/13.
 Çapak, İ. (2014). Evliya Çelebi Seyehatnamesi'nde Bingöl. *II. Bingöl Sempozyumu 25-27 Temmuz 2008*, Bingöl, 197-208.
 Demir, A. (2014). 16. Yüzyılda Safevi ve Osmanlı Döneminde Genc Beyleri. *II. Bingöl Sempozyumu 25-27 Temmuz 2008*, Ankara, 208-216.
 Demir, A. (2014). 18 ve 19. Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı. *Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu*, 27-37.
 Demir, A. (2014). Belgelerle Çapakçur Sancağı. *I. Bingöl Sempozyumu 10-11 Haziran 2006*, Ankara, 196-210.
 Dihhudâ, A. E. (1998). *Luğatnâme*, c. XII, ed. Muhammed Muin-Seyyid Cafer Şehîdî, Tahran.
 Ebu Bekir-i Tihranî. (2001). *Kitab-ı Diyarbekriyye*. çev. Mürsel Öztürk, Ankara.
 el-Antakî (1990). *Tarihu'l-Antakî el-Ma'rûf bi-sılati Târîhi Avtîhâ*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Trablus.
 el-Bundârî (1979). *Sena'l-Barku's-Şâmî*. thk. Fethiye en-Nebrâvî, Kahire.
 el-Makrizî (1997). *es-Sulûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mulûk*. c. I, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
 Erdem İ., Paydaş K. (2021). *Ak-Koyunlu Devleti (Siyasî Tarih ve Yönetim Yapısı)*. İstanbul.
 Erdem, S. (1991). Asya. *DİA*, III, 513.
 Ertekin, M. Z., Butasım, N. (2018). Bingöl Genç (Seebterî?) Kalesi". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VIII(XVI), 113-126.
 Evliya Çelebi. (1314). *Evliya Çelebi Seyehatnamesi*, III, Dersaadet.
 Genç, V. (2016). İdris-i Bidlîsî'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları. *Osmanlı Araştırmaları*, 47, 147-208.
 Grousset, R. (2006). *Başlangıçtan 1071'e Ermenilerin Tarihi*, çev. Sosi Dolanoğlu, İstanbul.
 Gündüz, T. (2008). Safevîler. *DİA*, XXXV, 451-457.
 Gündüz, T. (2010). Şah İsmail. *DİA*, XXXVIII, 253-255.
 Hoca Sadeddin (t.y.). *Tacu't-Tevarih*, c. II.
 Honigmann, E. (1970). *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*. çev. Fikret Işıltan, İstanbul.
 Howard, J. -J. (1989). Procopius, Roman defences north of the Taurus and the new fortress of Citharizon. *The eastern Rome, Sasanian Persia and the End of Antiquity*, ed. D.H. French and C.S. Lightfoot, Oxford, 203-229.
 İbn Bibi (1996). *el-Evâmirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye (Selçuk Name)*. I-II, çev. Mürsel Öztürk, Ankara.
 İbn Ecâ (1986). *el-İrak beyne'l-Memâlik ve'l-Osmaniyyin el-Etrâk*. thk. Muhammed Ahmed Dehmân, Dımaşk.
 İbn Haldûn (1988). *Divânü'l-Mübtede ve'l-haber fi Tarihi'l-Arab ve'l-Berber ve men 'âsarahum mine'l-zevi's-şe'ni'l-ekber*. c. V, thk. Halil Şahade, Beyrut.
 İbn Nazîf (1981). *et-Târîhu'l-Mansûrî*. thk. Adnan Dervîş, Dımaşk.
 İbn Vâsıl (1957). *Müferricü'l-Kurûb fi Ahbâri Benî Eyyüb*. IV, thk. Hasnîn Muhammed Rebi-Said Abdülfettah Aşûr, Kahire.
 İbn Zafir (1985). *Ahbâru'd-Devleti'l-Hâmâniyye*. thk. Temime er-Ravvâf, Dımaşk.
 İbnü'l-Adîm (1954). *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*. II, thk. Sâmî ed-Dehân, Dımaşk.
 İbnü'l-Esîr (1963). *et-Târîhü'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atâbekiyye (bi'l-Mevsıl)*. thk. Abdulkadir Ahmed Tuleymât, Kahire.
 İbnü'l-Esîr (1991). *el-Kâmil fi't-Tarih*. XII, çev. Abdülkerim Özaydın-Ahmet Ağırkaça, İstanbul.
 İbnü'l-Esîr (1991). *el-Kâmil fi't-Tarih*. X-XI, çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul.
 İbnü'l-Ezrak (2014). *Târîhu Meyyâfârikîn*. thk. Faruk el-Huli-Yusuf Baluken, İstanbul.
 Kaya, M. A. (1998). Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII(1), 163-173.

- Kaya, M. A. (2003). Anadolu'daki Roma Garnizonları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII (2), 83-94.
- Koçak, Z. (2018). Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Varto Nahiyesi. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 219-253.
- Kodaman, B. (1986). Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdârî Durumu. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, I(1), 3-20.
- Konuk, S. (2022). *Roma-Sâsânî Mücadelesinde Yukarı Dicle Havzası'nın Tarihi Coğrafyası*, Ankara.
- Konukçu, E. (1993). Cihan Şah. *DİA*, VII, 536.
- Naskali, E. (2009). Sâsânîler. *DİA*, XXXVI, 174-176.
- Nesevî (1953). *Sîreti es-Sultân Celâleddîn Mengüberti*. thk. Hâfız Ahmed Hamdi, Kahire.
- Nizamüddin Şâmî (1987). *Zafernâme*. çev. Nevati Lugal, Ankara.
- Özdemir, A. (2021). Murat Tepe Urartu Dönemi Yerleşimi. *Murat Nehri Kıyısında Bir Urartu Yerleşimi Murat Tepe*, ed. Abdulkadir Özdemir-Ziya Kılınç, 47-83.
- Özdemir, A. vd. (2018). 2018 Yılı Murat (Norik) Höyük Kazı Çalışmaları: Ön Değerlendirmeler. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, V(2), 83-93.
- Özdemir, A., Özdemir, A. (2021). Murat Höyük: Kazı Çalışmaları ve Tabakalanması. *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük*, Ed. Abdulkadir Özdemir-Ziya Kılınç-Ergün Demir, 27-43.
- Sahillioğlu, H., İhsanoğlu E. (2002). *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, İstanbul.
- Schlumberger, G. (1900). *L'Epopée Byzantine A la fin du Dixième Siecle*, II, Paris.
- Sertoğlu, M. (1992). *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, İstanbul.
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Söylemez, M. M. (2014). Bitlis Vilayet Salnamelerine Göre Ginç Sancağı. *I. Bingöl Sempozyumu 10-11 Haziran 2006*, Ankara, 61-82.
- Söylemez, M. M., Demir, A. (2014). *1550 Tarihli Tahrir Defterine Göre Çapakçur Livası Nüfus ve İskân*, Ankara.
- Stephanos Asogik. (2017). *The Universal History of Steponas Taronec'i*. İngilizce trc. Tim Greenwood, Oxford.
- Sümer, F. (1970). Anadolu'da Moğollar". *SAD*, I, Ankara, 1-147.
- Sümer, F. (1984). *Kara-Koyunlular*. *DİA*, I, Ankara, 49-51.
- Sümer, F. (1989). Ahmed Celâyir. *DİA*, II, İstanbul, 53-54.
- Sümer, F. (1989). Akkoyunlular. *DİA*, II, İstanbul, 270-274.
- Sümer, F. (2012). Uzun Hasan. *DİA*, XLII, İstanbul, 261-264.
- Süryani Mikhail. (1944). *Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi. II. Kısım (1042-1195)*, Türkçe trc. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu.
- Şemseddin Sami. (1314). *Kamusü'l-Alam*, V, Mihran Matbaası.
- Şerefhan, *Şerefnâme*, c. I, Osmanlıca çev. Muhammed b. Ahmed Bey Mirza, İstanbul Büyük Şehir Kütüphanesi, Muallim Cervdet Yazmalar Bölümü, Mikروفilm No: 943, Tercüme Tarihi Hicri 1188, Vrk. 123-b, 125-a, 126-a, 126-b, 127-b.
- Şerefhan, *Şerefnâme*, Osmanlıca çev. Şem'î, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi yazmalar Bölümü Revan Kitaplığı No. 1469 Tercüme Tarihi Hicri 1092, Vrk 52a-b.
- Tiryaki, S. (2011). Tarih Öncesi Dönemlerden Urartulara Bingöl. *Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu*, Bingöl, 239-247.
- Tuncel, M. (1992). Bingöl. *DİA*, 183-184.
- Urfalı Mateos. (1987). *Urfalı Mateos Vekayı-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara.
- Usta, A. (2005). Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasî Faaliyetleri. *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, ed. Emine Uyumaz-Süleyman Kızıltoprak, İstanbul, 355-367.
- Ünal, M. A. (1994). XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbeki Eyaletine Tâbi Sancakların İdari Statüleri. *X. Türk Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986)*, V, 2211-2220.
- Vâkıdî (1996). *Târîhu Fütühi'l-Cezîre ve'l-Hâbüri ve Diyâr-ı Bekr ve'l-Irak*. thk. Abdulaziz Feyyaz Harfuş, Dimaşk.
- Yâkût el-Hamevî (t.y.). *Mu'cemü'l-Büldân*, II, Beyrut.
- Yıldırım, C. (2020). *Şah İsmail Safevî Kızılbaş Devleti*, Ankara.
- Yinanç, M. H. (2013). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*. haz. Refet Yinanç, Ankara.

ÇALIŞMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarın araştırmaya katkısı %100'dür.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.